

RES & Gebiedsontwikkeling

Opbrengst verdiepingssessies
Uitvoeringskracht, Integrale aanpak
& Ontwerpend onderzoek

20-06-2022

(bron: Shutterstock)

Nationaal Programma
RES Regionale
Energie
Strategie

TU Delft

**Leerstoel
Gebiedsontwikkeling**

Introductie RES & Gebiedsontwikkeling

> Het is gelukt om in de regio's plannen te maken voor de regionale energie strategieën (RES). Het Nationaal Programma RES wil de regio's nu helpen om de strategieën om te zetten in daadwerkelijke ingrepen in de ruimte, op daken, in velden, langs (water-)wegen en meer (gebiedsontwikkeling). Realiseren stelt nieuwe eisen. Het gaat om uitvoeringskracht. Het gaat ook om integreren van de ingrepen nodig voor de energietransitie met de vele andere claims in ruimte. Het gaat daarmee ook om herontwerp. Een sectorale energieoplossing hoeft niet altijd de beste oplossing te zijn in gebieden waar zoveel andere claims liggen.

In januari is het leertraject '[Energie in de Leefomgeving](#)' gestart en zijn tijdens de eerste bijeenkomst vier thema's bepaald voor verdere verdieping: uitvoeringskracht, integraliteit, ontwerpende dialoog/onderzoek en draagvlak. Onder leiding van Co Verdaas (SKG/TU Delft), Geert Teisman (EUR) en Jannemarie de Jonge (CRa) zijn de eerste drie thema's in afzonderlijke sessies samen met de deelnemers uitgediept (draagvlak is bij elke sessie aan bod gekomen). In deze leespresentatie volgen de opbrengsten van die sessies en nemen we u mee in welke inzichten zijn opgedaan.

Onderzoeksgroep: de Stichting Kennis Gebiedsontwikkeling (SKG) maakt de Leerstoel Gebiedsontwikkeling mogelijk, van waaruit in samenwerking met NP RES, prof. dr. ing. Geert Teisman (EUR) en dr. ir. Jannemarie de Jonge (CRa) meewerkten:

SKG (TU Delft):

- Prof. dr. Co Verdaas
- Jutta Hinterleitner
- Paul van den Bragt
- Ineke Lammers
- Arthur Verwayen

NP RES:

- Gerrie Fenten
- Karen Arpad

CRa:

- Miriam Ram

SESSIES PER THEMA

In deze leespresentatie zullen drie thema's worden uitgelicht. *Uitvoeringskracht*, *Integrale aanpak* & *Ontwerpend onderzoek/dialoog*. Per thema zullen inzichten en lessen gedeeld worden en komen verschillende casussen aan bod komen.

Uitvoeringskracht - o.l.v Co Verdaas

Tijdens de eerste verdiepingssessie van het leertraject 'Energie in de Leefomgeving' heeft Co Verdaas samen met de deelnemers aandacht besteed aan de 'uitvoeringskracht' die nodig is om de Regionale Energiestrategieën om te zetten in daden. Hoe te komen tot uitvoeringskracht binnen een complexe context met een verscheidenheid aan opgaven en actoren? Doordrukken van de eigen bedachte oplossingen lijkt dan misschien wel de meest aantrekkelijke weg, maar blijkt lang niet altijd de snelste en goedkoopste weg naar realisatie.

Vaak laten uitvoerders zich verleiden door 'de waan van het dagelijkse gedoe'. Vele verplichtingen en talloze (digitale) vergaderingen dringen zich steeds weer op en laten weinig tijd over om een stap terug te doen en te reflecteren op het eigen en nevenliggende vakgebied(en) en handelen. **De grootste uitdagingen voor professionals in de huidige hectische en complexe praktijk is dan ook om ruimte te creëren voor reflectie op de vraag of partijen in gebieden wel slim bezig zijn en hoe de koers van diverse partijen snel bij te stellen om weer slim bezig te zijn.** Co Verdaas deelde ervaringen en tips (zie link).

[Essay Co Verdaas](#)

Het gesprek dat volgde ging over het vinden van een (dynamische) balans tussen draagvlak en tempo. Velen zitten al zo vol met hun eigen verplichtingen dat reflectie en interactie met anderen erbij inschieten. Uitvoerders krijgen de opdracht een urgent probleem te tackelen. Alle andere zaken, zoals participatieprocessen en het zorgvuldig afwegen van dat urgente belang met andere belangen kost in de ogen van opdrachtgevers, politiek en media dan al gauw te veel tijd. En dus slaan veel uitvoerders dat zoveel mogelijk over of doen ze dat zo minimaal mogelijk. Maar als het draagvlak dan toch te klein blijkt, treden vertragingen en kostenstijgingen vaak later in het proces alsnog op. ***Draagvlak is dan geen vijand, maar juist een vriend van snelheid.***

Draagvlak ontstaat vooral door het verbinden van verschillende opgaven. We weten dat uit trajecten zoals ruimte voor de rivier en vele anderen. Juist integrale oplossingen, als ze eenmaal bedacht zijn (let wel: dit is een belangrijke bijzin) worden vaak snel en binnen budget gerealiseerd. **Uitvoeringskracht vereist dus meer oog voor integrale ontwikkeling en investeringen daarin.** Soms moet een sectorale oplossing zoals een set windmolens gewoon gerealiseerd worden, terwijl er altijd tegensanders zullen zijn. Maar vaak is een koppeling met andere ontwikkelingen een betere ticket voor snelheid en tevredenheid achteraf.

Uitvoeringskracht - vervolg

Verdaas, Teisman en De Jonge constateren dat daarmee de uitvoering ook veel beleidsrijker wordt. Er worden in de uitvoering keuzen gemaakt en (politieke) beslissingen genomen, terwijl de overheidsorganisaties daarop vaak niet zijn ingesteld. Dat maakt het uitvoeringssysteem vaak onnodig ingewikkeld. Steeds weer komen deze organisaties met nieuw beleid, nieuwe wetgeving, nieuwe budgetten om hun sectorale wil door te drukken. Elke extra eis zorgt voor een extra horde bij de uitvoering van andere ambities. **Het is zaak dat uitvoerders emanciperen en zeggen geef ons al jullie ambities voor ons gebied en wij maken binnen een jaar een werkbare combinatie. Beoordeel de kwaliteit van deze combinatie gezamenlijk en we gaan over tot uitvoering.** Als beleidsmakers daarna met nieuwe eisen komen is dat mogelijk, maar dat is wel een scopewijziging die extra geld en tijd vraagt. Beleidsmakers leren zo hoe en waar ze uitvoeringsprocessen frustreren in tijd en geld. Dat zou de verhouding beleid en uitvoering werkbaar maken en past goed in de bedoeling van de omgevingswet.

Openstaan voor maatwerk

Bovenstaande vragen en dilemma's moeten in elk gebied van een eigen antwoord worden voorzien. Professionele uitvoerders van de energiestrategie moeten daarbij erkennen dat er geen handboek soldaat is die resultaten garandeert.

Veel meer gaat het om een, in dat gebied, op dat moment, bij de daar aanwezige constellatie van actoren met hun eigen ver- en wantrouwen, passende balans tussen snel doorpakken en velen meenemen zodat ze later niet alsnog het proces laten vastlopen. En als je dan toch de verkeerde inschatting maakt en de weerstand alsnog de kop opsteekt (iedereen kent daarvan vele voorbeelden), daarvoor open te staan en een reflexief moment in te bouwen.

Het helpen om de worsteling van het zoeken naar de eigen rol in het geheel en de balans tussen de opgaven te ondergaan en accepteren, in plaats van een sterke en definitieve positie in te nemen. **De huidige praktijk vraagt om situationeel handelen.** Daarbij wordt aanvaard dat uitvoering een continu proces is, die uitdaagt om situationeel om te gaan met nieuwe informatie en claims (die altijd komen). Op basis hiervan moeten uitvoerders steeds bijsturen en koers bepalen. **Bijsturen vergroot de uitvoeringskracht.** Niemand is voor zijn of haar specifieke rol in de huidige en veranderlijke context opgeleid, wat als we dat accepteren en onszelf hierin de ruimte gunnen? Mogelijk zorgt een dergelijke houding voor enige ontspanning in een gespannen situatie.

Integrale aanpak - o.l.v. Geert Teisman

Onze besluitvormingsprocedures in het openbaar bestuur zijn lineair gevormd, legt Geert Teisman uit in de sessie over de uitdaging om meer integraal te werken. Lineair wil zeggen dat beleidsmakers beginnen bij hun beleidsprobleem, dat probleem ontleden, om vervolgens een oplossing te zoeken, te omarmen en te implementeren. Dit uit zich in de praktijk van wijk- gebieds- en regionale ontwikkeling. Veel overheidsinstanties werken vanuit een lineaire vraagstellingen: in 2030 moet de CO₂ uitstoot gehalveerd worden, hoe realiseren we dat? Hierdoor ontstaat een bepaalde volgorde van beslissen, die logisch is vanuit het sectorale belang gezien, maar zeer frustrerend werkt voor integraal werken. ***En als we alle claims zoveel mogelijk willen accommoderen, moeten we juist integrerend werken.***

Dat vereist meer ruimte voor integrerend werken. Een integrale aanpak van de opgaven werkt het beste als elke partij een ‘openingsbod’ doet waarin bekend wordt gemaakt wat zijn of haar inzet zal zijn. Onderdeel van de nieuwe professionele houding van beleidsmakers is dan ook dat ze accepteren dat hun bod niet het eindproduct is, maar hun eigen sectorale tussentijds product die daarna geïntegreerd wordt met vele andere openingsbiedingen. Vanuit die houding ontstaat ook bereidheid tot en inzet in een gezamenlijk zoekproces met andere partijen naar gecombineerde

oplossingen. Dit impliceert dat inhoudelijk nagedacht moet worden over welke vragen worden gesteld en op zoek moet worden gegaan naar hoe gecombineerde vraagstellingen geformuleerd kunnen worden.

Tijdens de sessie wordt duidelijk dat dit misschien waar mag zijn, maar dat de deelnemers wel ongemak voelen om met andere sectoren (en dus actoren) aan tafel te gaan zitten. Dit uit zich in de onzekerheid over de vraag of de eigen opdracht en doelen nog wel voldoende terug te zien zijn in de combinatieoplossing. Dit ongemak weerhoudt sommigen ervan om te investeren in integrerend werken. Het kost tijd en je weet niet of je krijgt wat je van tevoren wilt krijgen. En dat klopt ook. Maar we weten ook dat sectoraal werken maar al te vaak niet kan leveren omdat de weerstand te groot is. En we weten dat integrale projecten vaak genoemd worden als voorbeelden van hoe het wel moet. ***Net als bij draagvlak en snelheid in de uitvoering, gaat het hier om een intelligente afweging tussen snel doorpakken met de kans vast te lopen of echt te investeren in werkende combinaties die dan zonder problemen en vaak tegen lagere kosten gerealiseerd worden. Vaak slaan we deze intelligente en geïnformeerde afweging over.***

[Essay Geert Teisman](#)

CASUS: ZUIDPLASPOLDER

De casus Zuidplaspolder, toegelicht door Fabienne Bosschier (gemeente Zuidplas), betreft de ontwikkeling van een nieuw dorp in een polder in de oksel van de A20 en A12 bij Gouda. Er ligt een prachtige integrale visie waarin veel van de denkbare ambities qua energie, woningbouw, natuurontwikkeling en waterbeleid samen komen. Het is nu zaak om deze ambities ook daadwerkelijk zo te combineren dat er kwaliteit ontstaat waar betrokkenen achteraf ook trots op kunnen zijn. Die trots ontstaat deels door sectoraal door te pakken. Als er 7000 woningen bijkomen, verlicht dat het woonprobleem. Als er voldoende zonnepanelen en zonneweides komen helpt dat de energietransitie. Maar wordt het daarmee ook een dorp dat past in de ontwikkelingen van de 21ste eeuw en een nieuw voorbeeld van hoogwaardige Nederlandse gebiedsontwikkeling. Dat is de grote uitdaging. ***De casus biedt een mooie proeftuin voor integrerend werken en maakt alle weerstanden zichtbaar om dat juist nu nog maar even niet te doen.***

De ontwikkelingsvoorstellen voor het dorp laten nu al mooie voorbeelden van combinaties van functies zien, zoals zonnepanelen op waterberging en een park met meervoudig ruimtegebruik. Aan de andere kant roept dit vragen op over bekostiging en risico. Wat is bijvoorbeeld de waarde van waterberging en biodiversiteit en wie wil hiervoor een bedrag inbrengen in de businesscase die zowel de gemeente als de private investeerders aan het eind van de rit toch rond zullen moeten krijgen? ***De reflectie leidt tot een driedeling ontwikkelopgave: (1) het gesprek moet gaan over inhoudelijke combinatiekansen en vereist hoogwaardige inhoudelijke expertise die maar al te vaak ontbreekt, (2) het gesprek moet ook gevoerd worden over de samenwerkingen die nodig zijn, en (3) over hoe en wie risico's zal moeten dragen en hoe gedeeld eigenaarschap echt tot stand kan komen.*** Zo is het interessant om te bezien of de private partijen niet uitgedaagd kunnen worden om met complexe dorpsdeelontwerpen te komen waarin wonen, water, werken en energie gecombineerd worden in plaats van het normale sectorale aan- en uitbesteden en of je via DBFMO contracten niet tot een langjarige verbinding moet komen tussen publieke en private partijen en het gebied. Ook dit is onderdeel van eigenaarschap ontwikkelen en laten zien.

Integrale aanpak - vervolg

Integraal kan overigens nooit alomvattend zijn. Er zijn soms pijnlijke keuzen nodig wat wel of niet wordt meegenomen. Integreren is eerder een doorgaand proces. Eerst weet je water en energie slimmer te koppelen en dan voeg je daar weer een element aan toe. Tegelijkertijd is te vroegtijdig ambities buitensluiten vaak niet houdbaar in de tijd. Deze belangen dringen zich dan toch weer op met alle vertragingen van dien. ***Sectoraal ga je in eerste instantie sneller, integraal komt je verder en ben je goedkoper uit, lijkt een bruikbare tegeltjeswijsheid voor RES'en 2.0.***

Ook is reflectie nodig op wie 'je' is. Diverse aanwezigen hebben het als behulpzaam ervaren om actoren in het gebied zelf verantwoordelijk te maken. Door deze partijen die feitelijk mentaal eigenaar en gebruiker zijn van gebieden te vragen wat zij nodig hebben en wat zij kunnen bijdragen aan een hoogwaardige gebiedsontwikkeling neemt de kans op snelle gedragen ontwikkeling toe. Sommige aanwezigen pleiten ervoor om dit vast te leggen in een sociaal contract, waardoor het vertrouwen in elkaar en de politiek weer kan toenemen.

CASUS: WINDENERGIE A16

De tweede casus bij de sessie Integrale Aanpak is de ontwikkeling van windenergie A16, waarbij Erik Bruggink (provincie Noord-Brabant) schetst hoe het traject van ideeën over tot het bouwen van 28 windmolens in West-Brabant is verlopen. De casus laat zien dat de plannen in eerste instantie op veel wantrouwen stuiten. Wat de casus leert is dat juist dan participatie cruciaal is en dat die participatie dus niet alleen gaat over de vraag hoe snel molens te bouwen, maar ook en vooral hoe gaan deze molens ons burgers en ondernemers in West-Brabant helpen om onze ambities verder te brengen. ***Participatie is dus niet alleen meer actoren, maar ook meer ambities.***

Door als uitgangspunt te nemen dat iedereen moet mee kunnen profiteren (en, ook dat is een mooie regel in deze casus, niemand rijk laten worden), lukt het om lokaal de lusten en lasten in balans te brengen en daarmee snelheid en draagvlak te combineren. Ook hier gaan de bovengenoemde drie ontwikkelingsopgaven hand in hand. Den energiepartijen brengen hun inhoudelijke kennis in, de lokale gemeenschap hun eisen. De samenwerking komt tot stand waarbij er geen vaste samenstelling van de klankbordgroep is en gezorgd wordt voor samenspraak in plaats van inspraak. ***Zo wordt een energieproject op dynamische wijze ook een soort sociaal ontwikkelingstraject. Door de windenergie niet als doel te framen maar als middel om leefbaarheid van de dorpen te vergroten is het vanuit het project gelukt om eenzelfde taal te spreken. Op deze manier is een sectoraal project naar een integrale aanjager van de lokale en sociale energietransitie getransformeerd.***

Ontwerpend onderzoek - Het (boven)regionale schaalniveau - o.l.v. Jannemarie de Jonge

Ontwerpen aan het energienetwerk van de toekomst

De beperkte netcapaciteit zorgt in toenemende mate voor barrières in ruimtelijke ontwikkelingen, Jannemarie de Jonge (CRa) gaat samen met de deelnemers en sprekers op zoek naar integrale ruimtelijke oplossingen waarbij het energienetwerk en ruimtelijke ontwikkelingen elkaar versterken: [Energieplanologie](#).

Harm Luisman (Netbeheer NL) licht de gigantische uitdaging waar we voor staan toe: tot 2050 wordt verwacht dat we, door de grote stijgende vraag naar elektriciteit, een elektriciteitssysteem nodig hebben van 2 tot 3 keer de omvang van het huidige systeem. De uitvoering van deze opgave kent veel belemmeringen. Er is een tekort aan boven- en ondergrondse ruimte, er is tekort aan materiaal en personeel en de doorlooptijden van bestemmingsplanprocedures en grondaankopen zijn zeer lang, gemiddeld 7 jaar voor een onderstation. In drie pilots wordt nu ervaring opgedaan met het '[integraal programmeren](#)'. Carla Roghair (Qirion) vult hierop aan dat de tekorten betekenen dat we voor een opgave staan om juist met minder infrastructuur de volgende stappen te zetten in de energietransitie, gekoppeld aan andere opgaven zoals woningbouw. Dit vraagt om energiezuinige en -neutrale oplossingen.

Het is niet meer mogelijk om de lijn van het huidige energiesysteem en ruimtegebruik door te trekken naar de toekomst, dit duidt erop dat een ingrijpende systeemverandering noodzakelijk is waarbij opzoek wordt gegaan naar win-win oplossingen voor ruimte en energie.

Na uitlichting van de casuïstiek wordt in de afronding van de sessie besproken wat er nodig is om met elkaar verder te komen en wat vervolgvragen zijn. **De conclusie is dat we nog heel veel moeten leren op het onderwerp energieplanologie: het rekenwerk van de engineers en het ruimtelijk denken van de ontwerpers zijn ogenschijnlijk verschillende werelden die elkaars taal niet goed spreken maar elkaar hard nodig hebben.**

[Essay College van Rijksadviseurs](#)

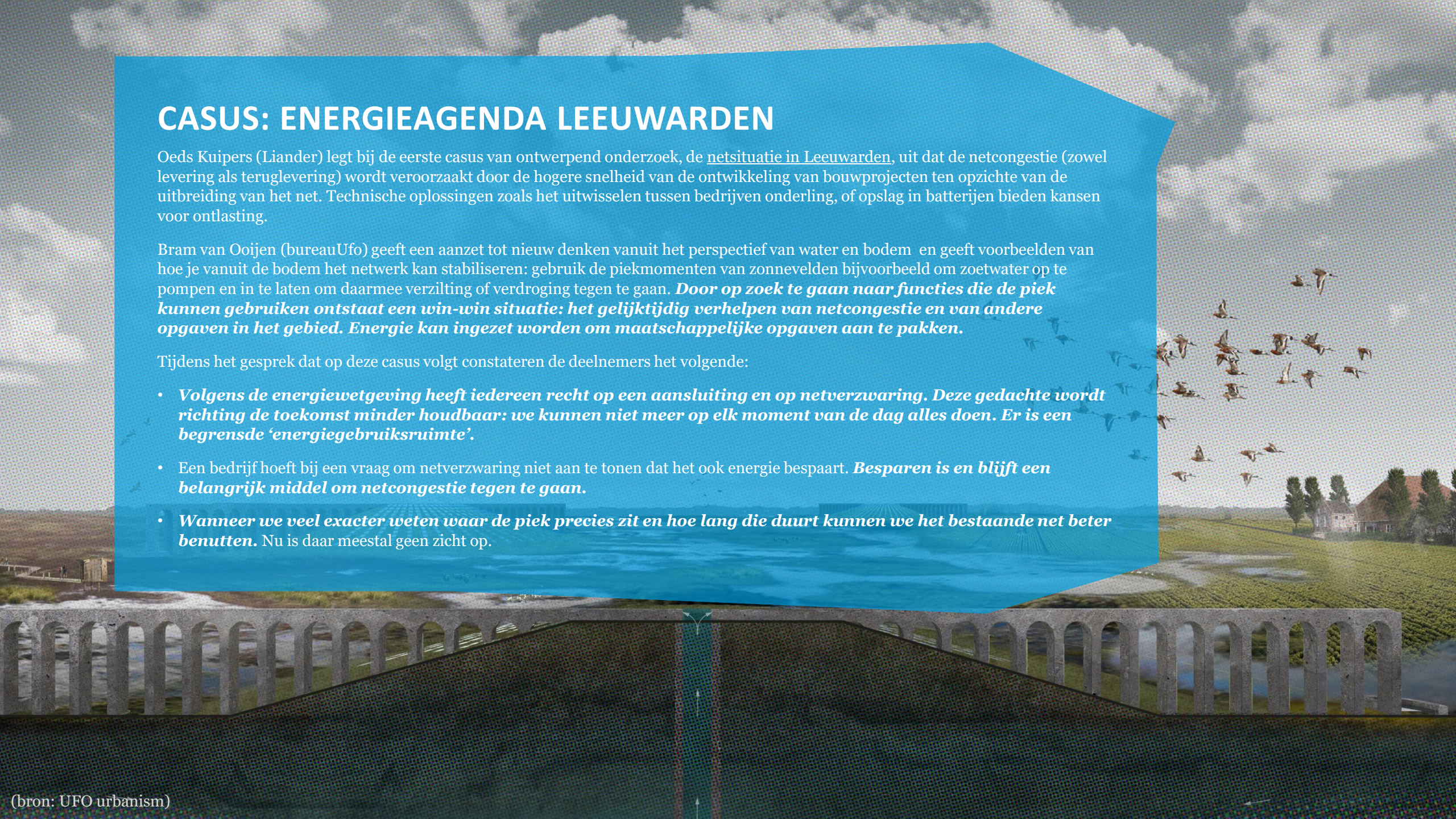
CASUS: ENERGIEAGENDA LEEUWARDEN

Oeds Kuipers (Liander) legt bij de eerste casus van ontwerpend onderzoek, de netsituatie in Leeuwarden, uit dat de netcongestie (zowel levering als teruglevering) wordt veroorzaakt door de hogere snelheid van de ontwikkeling van bouwprojecten ten opzichte van de uitbreiding van het net. Technische oplossingen zoals het uitwisselen tussen bedrijven onderling, of opslag in batterijen bieden kansen voor ontlasting.

Bram van Ooijen (bureauUfo) geeft een aanzet tot nieuw denken vanuit het perspectief van water en bodem en geeft voorbeelden van hoe je vanuit de bodem het netwerk kan stabiliseren: gebruik de piekmomenten van zonnenvelden bijvoorbeeld om zoetwater op te pompen en in te laten om daarmee verzilting of verdroging tegen te gaan. ***Door op zoek te gaan naar functies die de piek kunnen gebruiken ontstaat een win-win situatie: het gelijktijdig verhelpen van netcongestie en van andere opgaven in het gebied. Energie kan ingezet worden om maatschappelijke opgaven aan te pakken.***

Tijdens het gesprek dat op deze casus volgt constateren de deelnemers het volgende:

- ***Volgens de energiewetgeving heeft iedereen recht op een aansluiting en op netverzwaring. Deze gedachte wordt richting de toekomst minder houdbaar: we kunnen niet meer op elk moment van de dag alles doen. Er is een begrensde ‘energiegebruiksruimte’.***
- Een bedrijf hoeft bij een vraag om netverzwaring niet aan te tonen dat het ook energie bespaart. ***Besparen is en blijft een belangrijk middel om netcongestie tegen te gaan.***
- ***Wanneer we veel exacter weten waar de piek precies zit en hoe lang die duurt kunnen we het bestaande net beter benutten.*** Nu is daar meestal geen zicht op.

Community of Practice?

Tijdens de sessie Ontwerpend onderzoek is het voorstel gedaan om een gedegen **Community of Practice (CoP)** op het onderwerp energieplanologie op te starten waarin samen met mensen die zelf aan de opgaven werken gestructureerd lessen worden opgehaald en gedeeld en hiermee de werelden van het ruimtelijk en energie systeem worden samengebracht.

Mogelijke vervolgvragen/aandachtspunten die zijn genoemd voor een Community of Practice:

- Ontwikkelen van een gedeelde taal.
- Hoe zorgen we dat we sneller minder nodig hebben? Bij elkaar brengen van vraag en aanbod.
- Inzicht in het elektriciteitsnetwerk en de piekbelastingen: meer kennis als opstap naar verantwoord gebruik.
- De verbinding van de energietransitie met andere transitievraagstukken.
- Integrale en gebiedsgerichte benadering in relatie tot het betrekken van inwoners in het (ontwerp)proces en bij locatiekeuzes, en lokaal eigendom. Creëren van draagvlak.
- De governance van strategische besluitvorming: integreren van plannen uit het energiesysteem in lopende trajecten voor Omgevingsvisies van gemeenten en provincies.
- Versnelling van procedures en uitvoering.
- Welke institutionele en/of juridische ruimte is er (of kan gecreëerd worden) om betere afstemming tussen energie & ruimte te realiseren?
- Monitoren van best practices en het delen van gemaakte fouten.

CASUS: AUVERGNEPOLDER

Bastian Verdonschot (gemeente Bergen op Zoom) licht toe dat het gebrek aan visie op de Auvergnepolder ertoe leidde dat de gemeente weinig grip had op de komst van een nieuwe onderstation. Gerjan Streng (Bright) illustreert met het ontwerpend onderzoek scenario's voor de combinatie van het onderstation met een biobased bedrijventerrein, natuurontwikkeling en duurzame energieopwek. Het onderzoek van Bright heeft de gemeente geholpen om meer inzicht te krijgen op de verschillende opgaven en de gevolgen van bepaalde ruimtelijke keuzes. De keuze voor een onderstation aan de noordkant van het gebied biedt bijvoorbeeld kansen voor versterking van het havencomplex en het verder vrij houden van de polder. **Onderstations trekken namelijk ontwikkelingen aan: bedrijven die de energie nodig hebben.** De locatie van het station is dus bepalend voor de toekomst van de economie en het landschap van en rondom Bergen op Zoom. Een duidelijk voorbeeld van 'energieplanologie'.

Tijdens het gesprek dat op deze casus volgt constateren de deelnemers het volgende:

- ***Het is niet alleen een ruimtelijk maar ook een governance vraagstuk.*** Beslissingen die in Zeeland genomen zijn hebben invloed elders. RO keuzes worden dus gemaakt op de energietafel van een andere provincie, gemeente of RES gebied. ***Het begint bij het besef bij overheden dat keuzes invloed hebben op de burens en de leefomgeving van inwoners. De regio aanpak is daarvoor essentieel, en we moeten goede voorbeelden laten zien.***
- ***Dit type onderzoek moet veel meer aan de voorkant gebeuren.*** Het samen rond de kaart zitten, bijvoorbeeld in het kader van het MIEK (Meerjarenprogramma Infrastructuur Energie en Klimaat), biedt de mogelijkheid om eerder het gesprek aan te gaan tussen netbeheerder, overheden en de omgeving - gevoed door ontwerpend onderzoek.
- De inwoners moeten in een vroeg stadium al worden meegenomen in de afweging. ***Energie is ook een kans om lokale problemen op te lossen. Zet creativiteit van bewoners en ondernemers in.***

Ontwerpende dialoog - Het lokale schaalniveau - o.l.v. Jannemarie de Jonge

Ontwerpen aan gecombineerde opgaven in zoekgebieden

In deze laatste verdiepingssessie stond het integraal ontwerpen aan gecombineerde opgaven in zoekgebieden centraal. In de RES'en zijn zoekgebieden benoemd, maar of en hoe deze precies worden ingevuld moet nog verder vorm krijgen. Hoe doe je dat met het oog op de lange termijn én met draagvlak in de omgeving? Onder leiding van Jannemarie de Jonge zijn twee casussen besproken.

Tijdens het afsluitende gesprek wordt verder gesproken over de vragen en thema's waarop we ons verder zouden moeten verdiepen.

- Er is behoefte om te **verkennen hoe we van waarden voor een gebied naar ontwerpeisen komen**. Welke waarden botsen en waarom? Waar zijn slimme oplossingen nodig? Wat zijn de achterliggende denkwijzen en besluitvormingsprocessen per sector?
- Energie is één van de aanleidingen een gebied te transformeren, maar vaak niet de enige of grootste opgave. De NOVEX gebieden zijn aangewezen om opgaven in samenhang en gebiedsgericht aan te pakken. **Hoe zorgen we dat er ook echt een NOVEX aanpak van de grond komt, waarbij niet één opgave domineert?**

- We zullen gelijktijdig moeten werken en leren op verschillende schaalniveaus. Op lokaal niveau kunnen we aan de slag met pilots, productontwikkeling etc. om van te leren en te laten zien dat het werkt.

CASUS: LANDSCHAPPEN VAN VERLANGEN (1)

De eerste casus betreft de 'landschappen van verlangen', toegelicht door Paul Roncken (PARK Provincie Utrecht) en Krispijn Beek (gemeente Woerden en gemeente Oudewater). Op twee locaties in de provincie Utrecht is ontwerpend onderzoek gedaan naar hoe je zonneparken op zo'n manier kunt integreren dat er geen landschap van *acceptatie*, met duurzame energieproductie als het centrale doel, maar een landschap van verlangen ontstaat. Een landschap waarin duurzame energieproductie bijdraagt aan landbouwtransitie, biodiversiteit en robuuste landschapsontwikkeling.

De belangrijkste lessen die tijdens het gesprek over deze casus voorbij kwamen:

- **Door gebiedsopgaven centraal te zetten, wordt het opwekken van duurzame energie een middel in plaats van een doel op zich.** De kabelinvestering voor energie is bijvoorbeeld een aanleiding om strategisch te sturen op wat je waar wilt hebben.
- Ontwerpend onderzoek kan worden gebruikt om bijvoorbeeld in een scenario studie te onderzoeken hoe de duurzame energie-opgave kan worden gekoppeld aan andere opgaven.
- De landschappelijke ingreep gaat langer mee dan de zonnepanelen. Het helpt om te werken aan een cascobenadering voor een groter gebied en een langere termijn, waarbinnen zonnevelden passen.
- Innovatie moet niet meer alleen uit de creatieve sector komen, "we hebben structureel 'dutch design' nodig".
- Draagvlak vraagt om een zorgvuldige betrokkenheid van bewoners in een proces van analyse en ontwerp. **Ontschotting van subsidies en van opbrengsten (geldstromen naar lokale ontwikkelingen) is nodig.**
- **Er is meer aandacht nodig voor de psychologische kant en gedragkant.** Welke handreikingen zijn er uit de psychologie? Hoe gaan mensen om met verandering? Hoe introduceer je iets nieuws?

CASUS: LANDSCHAPPEN VAN VERLANGEN (2)

Nog een paar belangrijke lessen:

- **De huidige vormen van participatie zijn niet geschikt om alle generaties te betrekken.** Op bewonersavonden domineert bijvoorbeeld de groep 50+, zij geven een heel ander geluid dan andere groepen.
- Integreren van opgaven op gemeenteniveau is ingewikkeld omdat niet alle opgaven op het bord van de gemeente liggen: stikstof en bodemdaling moet samen met provincies en waterschappen. **Samenwerking, horizontaal tussen gemeenten en verticaal door de lagen heen, is nodig.** De kracht zit in de netwerken. Maar opschalen naar het schaalniveau van het Groene Hart is nog lastig.
- Ontwerpkracht zou onderdeel moeten zijn van regelingen zoals het 'kwaliteitsbudget'. N.a.v. het advies van de werkgroep SDE wordt er gewerkt aan dit budget dat gericht is op de financiering van de 'extra onrendabele top' die regionaal kan ontstaan door het verbinden van maatschappelijke wensen aan projecten.

CASUS: ASTEN, GROOTE PEEL

Bij de casus in Asten, de ontwikkeling van zonnevelden in een landbouwgebied in de nabijheid van het Nationaal Park de Groote Peel, is onderzocht hoe een zonneveld kan bijdragen aan de verscheidenheid aan opgaven die spelen binnen het gebied. Ruut van Paridon (van Paridon x de Groot) en Maaike van Jole (gemeente Asten) leggen uit dat door de hoge opbrengst van zonne-energie op landbouwgrond de perceelprijzen aanzienlijk worden opgedreven. Dit bemoeilijkt de focus op de extensivering van de landbouw en daarmee het behalen van de natuur- en landschapsdoelen. De vraag is hoe een deel van de opbrengsten uit zonne-energie ingezet kan worden om andere doelen te financieren, zoals de extensivering van de landbouw. Via verschillende denkmodellen met verschillende ruimtelijke consequenties zijn de mogelijkheden onderzocht. Ruut noemt ook het voorbeeld van de Haarlemmermeer, waar samen met boeren, ZLTO en andere stakeholders wordt onderzocht wat de meest haalbare optie is voor de combinatie van zon en verduurzaming van de landbouw. Door te rekenen en tekenen met verschillende disciplines en de omgeving komen we tot nieuwe oplossingen die op draagvlak kunnen rekenen.

De belangrijkste lessen die tijdens het gesprek over deze casus voorbij kwamen:

- ***We moeten fundamenteel anders gaan denken en dat kan alleen als alle opgaven gecombineerd worden.*** In de Peel is het huidige gebruik vanuit de watervoorziening een onhoudbaar systeem en moet de landbouw veranderen. Met zonne-energie kan daar een bijdrage aangeleverd worden. ***Belangrijk is om daarbij het juiste gebied te definiëren: voorbij de bestuurlijke grenzen en aansluitend op de gebiedslogica.***
- Verschillende gemeentes geven aan dat ***regie vanuit het Rijk met een helder toekomstbeeld*** noodzakelijk is. Daar horen ook harde boodschappen bij.
- Voor de Groote Peel betekent dit het op regionaal schaalniveau bundelen van opgaven en investeringen. Het geld is niet het probleem. ***We moeten werken aan een integraler verhaal over investeringen i.p.v. over kosten.***